

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Vilniaus dailės akademija

INDŲ POETIKOS RAIDA: BHAMAHA IR DANDINAS

The Indian Poetics: BHAMAHA and DANDIN

SUMMARY

The article considers the systematic teaching on *alamkars* (*alamkāra* – „embellishment“) which was developed in the early Indian poetics. In this teaching, the main problems of the Indian poetics were formed. The representatives of the school maintained that embellishments are the most important elements determining aesthetic value of every poetic art piece. First of all the article focuses on the teachings about poetic figures, universal caliber, imagination, and style of an author and on the components of his poetic piece, developed by Bhamaha, a founder of the school. Then it shifts to the conceptual analysis of the teaching on artistic imagination, poetic language, embellishments, style, the merits and demerits of poetic art piece by Dandin, an influential member of the school. On the basis of the analysis of the original texts by Bhamaha and Dandin, the problems of the early Indian poetics and the development of early Sanskrit poetics are exposed.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas ankstyvasis indų poetikos tradicijos tarpsnis, kuriame formavosi pagrindinis poetikos problemų tyrinėjimo laukas, kurio pagrindinė sistemiškai organizuojanti dalis buvo mokymas apie *alamkarus* (*alamkāra* – „pagražinimas“). Pagražinimai vadinamosios *alamkarikų* mokyklos šalininkų buvo aiškinami kaip pagrindinis estetinę poetinio meno kūrinio vertę lemiantis veiksnys. Tekste pagrindinis dėmesys sutelkiamas į *alamkarikų* mokyklos pradininko Bhamahos plėtojamus mokymus apie poetines figūras, visapusišką kūrėjo išsilavinimą, vaizduotę, stilių, sudėtinius poetinio kūrinio komponentus. Vėliau pereinama prie kito įtakingo šios mokyklos šalininko Dandino koncepcijos analizės; glaustai aptariamas jo mokymas apie menininko vaizduotę, poetinę kalbą, pagražinimus, stilių, poetinio meno kūrinio privalumus ir trūkumus. Autorius, remdamasis konkrečių šių autorių tekstų analize, parodo ankstyvojo sanskrito poetikos raidos tarpsnio probleminių poetinio meno laukų pažinimo plėtotę.

RAKTAŽODŽIAI: indų estetika ir poetika, *alamkarikų* mokykla, stilius, vaizduotė, Bhamaha, Dandinas.

KEY WORDS: indian aesthetics and poetics, *alamkara* school, style, imagination, Bhamaha, Dandin.

SANSKRITO POETIKOS TRADICIJOS TAPSMAS

Indų poetikos tradicijos raida negali būti teisingai suprasta nesuvokiant sanskrito poetinės tradicijos plėtotės, su kuria ji buvo glaudžiai susijusi. Šis dviejų intelektualinės veiklos sričių glaudus sąveikavimas indų kultūros tradicijoje ilgainiui pagimdė galingą alamkarašastrų („mokslo apie pagražinimus“), ir *sāhitya-vidyā* („mokymo apie poeziją“) traktatų tradicijas, kuriose dažniausiai eilėmis parašytos tezės buvo papildomos proza plėtojama komentaris. Šiuose traktatuose autorių buvo gausiai pasitelkiami žinomiausi to meto poezijos fragmentai, cituojamos pirmtakų mintys, polemizuojama su neįtikusiais autoriais. Todėl sanskrito poetikos traktatai ilgainiui tapo svarbiais tiek indų poetinės tradicijos, tiek ir teorinės minties raidos pažinimo šaltiniais.

Sanskrito poetikos tradicijos tapsmas neabejotinai buvo veikiamas garsiausio klasikinio periodo dramos menui skirto traktato *Natyaśāstras* idėjų, tačiau poezijos meno raida kėlė daug specifinių teorinių reikalavimų, kuriuos siekė teoriškai apmąstyti pirmieji, tikriausiai, iki šiol neišlikusių poezijos menui skirtų teorinių poezijos meno problemoms skirtų traktatų autoriai. Sanskrito poetikos tradicijos raida ir suklestėjimas siejosi su literatūros tradicijos, pirmiausia poezijos meno, iškilimu, taip pat jos vartotojų – išsilavinusių žmonių sluoksnio atsiradimu. Taip pat su aukštu socialiniu poetinio meno kūrėjo statusu, kadangi poetas indų civilizacijos erdvėje jau nuo žilos senovės buvo tapatinamas su iškilomiais išminčiais, pranašais, simbolinio tarpininko tarp žmonių ir dievų pasaulių figū-

romis. Kitas neabejotinai svarbus poetikos raidą veikęs veiksnys yra anksčiau viešpatavusios anoniminės poezijos transformacija į autorinę.

Pastarasis procesas buvo neatsiejamas nuo nuoseklaus poetinių tekstų išsiskyrimo iš mitinės bei religinės literatūros srautų, plėtotės individualių ir regioninių poezijos stilių, kurie savo ruožtu skatino intensyvesnę daugelio poetikos probleminių laukų plėtotę. Ir pagaliau, ankstyvajai indų kolektyvinės poezijos tradicijai būdingą požiūrį į poetinio meno gimimą kaip dieviško įkvėpimo pasekmę keičia vėlesnės, tiesiogiai su individualios poezijos raida susijusios vaizduotės ir kūrybinio įkvėpimo teorijos. Iš čia plaukė ir kitas nemažiau svarbus indų poetikos tradicijos problemų laukas, tiesiogiai susijęs su poeto kūrybiniu potencialu, vaizduote, įkvėpimu, intuicija, sąmonės nuskaidrėjimu, kūrėjo ugdymo, tradicijos įsisavinimo, estetinio suvokimo, pagražinimų, stiliaus, paslėptos meno kūrinio esmės ir kitomis problemomis. Jos vėliau nuolatos kaip vyraujantys leitmotyvai iškilis ir bus skirtingai traktuojami įvairių epochų žymiausių poetikos traktatų autorių veikaluose.

Užsimezgusi Bhamahos veikaluose indų poetikos tradicija palaipsniui skleidėsi, įtraukinėjo į savo problemų lauką vis naujas problemas ir įvairias jų interpretacijas. Apie tvirtos indų poetikos tradicijos buvimą akivaizdžiai liudija, pvz., IX–X a. Radžašekharos traktatas *Kavjamimansa* (*Kāvya-mīmāṃsā*), kuriame autorius, analizuodamas įvairias poetikos problemas, bešališkai konstatuoja, kad indų poetikos tradicijoje sunku surasti

tokią temą, kurios nebūtų gvildenę anksčiau gyvenę autoriai. Kai kalbame apie Rytų tautų tradicijos vaidmenį, ypač apie galingas nenutrūkstamas indų ir kinų kultūros tradicijas, mus labai slegia vakarietiški, dažniausiai dirbtinio naujumo kulto mąstymo stereotipai, kurie trukdo adekvačiai suvokti gyvybingą ir vaisingą tradicijos vaidmenį. Kai kalbame konkrečiai apie sanskrito poetikos tradiciją, turime aiškiai suvokti, kad būtent tradicija buvo viena svarbiausių ir gyvybingiausių ją maitinusių naujomis idėjomis ir atradimais versmių. Susiformavusi tradicija originaliems talentingiems kūrėjams netrukde plėsti jos rėmų, praturtinti senas jau įsitvirtinusias idėjas, meno formas naujais atspalviais, jas papildyti, turtinti, šlifuoti, naujai interpretuoti, senas idėjas įvilkti į naują pakeistą rūbą ir suteikti naujas netikėtas prasmes, esmiškai keisti stiliaus bruožus, siužetinių linijų kompozicijos principus ir panašiai.

Svarbiausiais indų poetikos tradicijos raidos tarpniais (atsižvelgiant į įvairius vidinius ir išorinius veiksnius) poetikoje vyravo skirtingos poetinio meno esmės interpretacijos tradicijos ir su jomis tiesiogiai susijusių problemų bei pagrindinių poetikos kategorijų laukas. Ankstyvajame etape poetinio meno esmė pirmiausia buvo siejama su pagražinimų teorija. Todėl ir indų poetikos tradicija pirmiausia užsimezgė ir skleidėsi kaip pagražinimų teorija. Iš alamkarų teorijos viešpatavimo ir plaukė sanskrito poetikoje paplitęs poetikos kaip mokymo apie alamkaras (pagražinimus) pavadinimas – alamkaraśastra arba „mokymas apie pagražinimus“.

Klasikinio ir viduramžių periodų sandūroje susiformavusi įtakinga alamkariškų mokyklos estetika rutuliojosi kaip

norminė disciplina, kurios atstovai siekė nustatyti bendriausius meninės kūrybos dėsningumus. Šis estetiškos minties raidos tarpnis, kai daugiausia buvo tyrinėjama meninės išraiškos priemonės ir stiliaus ypatumai, mažai domino mokslininkus. Jau vienas pirmųjų indų estetikos tyrinėtojų H. Jacobis pernelyg kategoriškai vertino šios mokyklos teorijas ir didžiausiu jų trūkumu laikė „empirinę orientaciją ir apsiribojimą neesminėmis, grynai formaliomis techninėmis kūrybos problemomis“¹. Toks požiūris paliko gilų rėžį vėlesniuose indų estetiškos minties tyrinėjimuose, kadangi daugelis vėlesnių Vakarų šalių tyrinėtojų pabrėždavo pedantiškai išsakomų alamkarikų mokyklos šalininkų normatyvinių estetinių nuostatų menką poveikį vėlesnei indų estetiškos minties raidai.

Iš tikrųjų alamkarikų mokyklos estetika rutuliojosi kaip normatyvinė disciplina, bandanti nustatyti bendriausius poetinės kūrybos dėsningumus. Šis estetiškos minties raidos etapas, kurio centre yra meninės išraiškos priemonių ir meninio stiliaus ypatumų tyrinėjimai, anksčiau mažai domino tyrinėtojus, tačiau pastaraisiais dešimtmečiais šie požiūriai keičiasi, vis dažniau verčiami ir komentuojami šios mokyklos šalininkų traktatai, o kaupiantis žinioms apie indų estetiškos tradicijos raidą, vis labiau suvokiama šios mokyklos idėjų svarba indų estetiškos minties, ypač poetikos, istorijai. Alamkarikų mokyklos atstovai, pradedant Bhamaha ir baigiant Vamana, laikė pagražinimus svarbiausia meninės išraiškos priemone.

Gvildendamas ankstyvųjų viduramžių estetiškos minties raidą, S. K. De pastebėjo, kad ankstyvoji alamkarikų mo-

kyklos poetika pradėjo formuotis kaip tam tikra meninės išraiškos priemonių, beveik mechaniškų formulių, teorija. „Buvo manoma, kad kaip ir tapybos teorija, susidedanti iš tam tikrų žinių apie temperos, aliejinių dažų, akvarelės ir pastelės panaudojimo techniką, apie žmo-

gaus kūno proporcijas, perspektyvos dėsnius, gali būti sukurta ir poezijos teorija, vienijanti tam tikras rekomendacijas apie meninės išraiškos formų, jų struktūrinio tobulumo, trūkumų, būdingų retorinėms figūroms, neliečiant teorinių iškilusių problemų aspektų“².

BHAMAHA IR ALAMKARIKŲ MOKYKLOS ESTETIKOS TAPSMAS

Alamkarikų mokyklos pradininkas yra Bhamaha, kurio gyvenimo metai daugelį dešimtmečių indologų buvo smarkiai diskutuojami. Daug ginčų kilo aiškinantis Bhamahos ir Dandino gyvenimo metus. Remdamiesi skirtingais duomenimis ir požiūrio taškais skirtingi autoriai įrodinėjo tai vieno, tai kito anksčiau gimimo metus. Tačiau naujausi moksliniai lyginamosios tekstologinės analizės pagrindinių šiems autoriams priskiriamų traktatų duomenys, anot kai kurių įtakingų indų estetikos žinovų, leidžia teigti, kad jis gyveno apie IV a. pabaigą ir V a. pirmąją pusę, tačiau ne vėliau nei V amžiuje. Šią jau anksčiau žymių indologų A. K. Warderio ir C. Tucci iškeltą hipotezę patvirtina Bhamahos, Vasubandhaus (IV a.) ir Dignagos (V a.) tekstų lyginamoji analizė. Kita vertus, lyginant Bhamahos ir Dandino tekstus garsus sanskrito poetikos žinovas P. V. Kane pastebėjo, kad viename savo traktate Dandinas, neįvardydamas autoriaus, ironiškai cituoja Bhamahos teksto fragmentą, kuriam analogų neaptinkama jokiam kitame indų estetikos traktate. Ši prielaida suteikė svarius argumentus autoriams teigti, kad Bhamaha gyveno anksčiau nei Dandinas. Kiti teoretikai, remdamiesi įvairiais argumentais, nukelia Bhamahos gyvenimo

metus į vėlesnius laikus ir teigia, kad jis gyveno apie VII amžių.

Bhamahos *Kavyālamkāra* (*Kāvyaālamkāra* – „Poetiniai pagražinimai“) – tai anksčiau literatūrinės estetikos laimėjimus apibendrinantis veikalas, kuriame komentuojamos anksčiau gyvenusių teoretikų idėjos ir pateikiami požiūriai į poetinių figūrų klasifikaciją bei aprašymus. Iki XX a. pradžios šis veikalas indų estetikos tyrinėtojams buvo žinomas iš vėlesnių paminėjimų Vamanos, Mammatos ir kitų autorių veikaluose. Tik 1906 m. buvo aptiktas ir po kelių metų paskelbtas tekstas sukėlė didžiulį mokslininkų susidomėjimą, nes užpildė svarbiam indų literatūrinės estetikos tyrinėjimų spragas.

Šis 400 posmų apimties poetikos veikalas skyla į 6 dalis. Pirmoje aptariamos bendriausios literatūros, meninės kūrybos subjekto, įvairių literatūros formų, žanrų, jų stilistinių ypatumų ir 10 poetinės kalbos trūkumų problemos. Antroje ir trečioje nagrinėjami labiausiai alamkarikų mokyklos šalininkus dominantys poetiniai pagražinimai, ketvirtoje – poetinių meno kūrinių trūkumai, penktoje apibūdinami esminiai mokslinio ir meninio pasaulio suvokimo principai, o paskutinėje šeštoje dalyje gvildenamos gramatinės poetinės kalbos taisyklės.

Traktato autorius prisipažįsta, kad remiasi kalbos pagražinimų, poetinių figūrų tyrinėjimais, suformuluotais kitų mokslininkų veikaluose, o taip pat ir savo asmeniniais apmąstymais. „Tebus mano teisėjai, – rašo Bhamaha, – tie tikri žinovai, kurie pasišventė poetinės kalbos tyrinėjimams. [Juk] netobuli sprendimai nepatenkins tų išminčių, kurių protas yra iškilėsnis“³. Teksto pradžioje Bhamaha samprotauja apie auklėjamąją poezijos ir meno galią, sugebėjimą veikti žmonių sąmonę ir veiksmus. Čia kalbama apie kiekvienam poetui būtiną įvairių mokslų – gramatikos, leksikografijos, prozodijos, žmogų supančių pasaulio dėsnių, savo pirmtakų kūrinų, logikos ir visų menų pažinimo svarbą.⁴ Tikro meistriškumo aukštumą siekiantis menininkas, anot Bhamahos, turi būti gerai susipažinęs su visais indų traktatuose vardijamais 64 menais.

Bhamaha priskiria *kāvya* literatūrai (parašyti metrais ir proza) sugebėjimą pasiekti visus hinduizmo skelbiamus gyvenimo idealus. Kalbant apie Bhamahos traktatą, įprastas *kāvya* literatūros siejimas vien su poezija ar poema nėra teisingas, kadangi traktate ši savoka vartojama daug plačiau dviem pagrindinėmis prasmėmis: 1) kaip žodinė kūryba apskritai, taip pat ir mokslinė – visa tai, kas reikalauja meistriškumo minties išraiškoje; 2) siauresne prasme – kaip meninė kūryba (poetinė, prozinė), visose specifinėse jos žanrinėse apraiškose. Tačiau Bhamahos, vėliau ir kitų alamkarikų mokyklos šalininkų, veikaluose pagrindinis dėmesys sutelkiamas į poezijos analizę. „Tikras poezijos meno kūrinys, – rašo jis, – teikia *dharmos*, *arthos*, *karmos* ir *mokšos* pažinimą, o taip pat malonumą ir

šlovę“⁵. Estetikas išskiria du pagrindinius poetinius stilius: *vaidarbhi* (*vaidarbhī*) (paprastas ir skambus) ir *gaudija* (*gaudīyā*) (pompastiškas ir įmantrus). Kalbėdamas apie poetinio meno privalumus jis, skirtingai nei *Natjašastroje*, kurioje išvardinama dešimt, išskiria tik tris pagrindinius privalumus: *aiškumą*, *saldumą* ir *jėgą*. Bhamahos traktate taipogi ryškėja mokymas apie estetinės kalbos savybes, nors dar neaptinkame *guna* (*guṇa*) (privalumas, esminė savybė) kategorijos.

Svarbiausias Bhamahos estetinės koncepcijos objektas yra meninės išraiškos priemonės ir meninės kalbos elementai, o centrinė jo estetikos kategorija – *alamkāra*, t.y. poetinė figūra arba pagražinimas. „Alamkarų dėka [poezijos] kūrinys, – sako Bhamaha, – tampa nekasdieniškas“⁶. Alamkaros, jo nuomone, padeda sužavėti suvokėją poetinės kalbos neįprastumu, grožiu, gelme ir įtaigiu grakštumu. Tarsi apibendrindamas savo pirmtakų apmąstymus apie poetinės kalbos savybes ir poetinio kūrinio struktūrai svarbias meninės išraiškos priemones, Bhamaha šias priemones skirsto į formalias, susijusias su žodžių formos pagražinimais (*śabda-alamkāra*), ir turiningąsias, susijusias su prasmės pagražinimais (*artha-alamkāra*), kas tiesiogiai siejasi su Bhamahos pateiktu poezijos, kaip „glaudžios žodžio formos ir prasmės sąveikos“⁷, apibrėžimu.

Vadinasi, su žodžio forma ir prasme susiję pagražinimai ne tik sudaro poetinio meno esmę, tačiau nulemia ir jo specifiką bei magišką poveikį žmonėms. Iš čia kyla Bhamahos traktato *Poetiniai pagražinimai* pavadinimas ir išskirtinis dėmesys alamkaroms, jų bruožų skrupulingai klasifikacijai, detaliai kiekvieno pagražinimo aprašinėjimui, kurių jis pri-

skaičiuoja apie 30. Priešingai estetineje literatūroje priimtiems požiūriams, Bhamaha labiausiai domino ne įvairių loginių klaidų aptikimas ir išryškinimas poetiniame tekste, ne aiškiai apibrėžtų norminių reikalavimų įtvirtinimas, o meninių išsakymų savitumo išryškinimas lyginant poetinio ir mokslinio tikrovės aprašymo galimybes.

Bhamaha supranta, kad patys pagražinimai be įgimtų menininko sugebėjimų, vaizduotės neturi prasmės. „Netgi neturintis talento, – sako jis, – gali perprasti mokslus, vadovaujamas mokytojų, tačiau eiles gali kurti tik toks žmogus, kuris turi vaizduotę“⁸. Vadinasi, tik talentas arba ankstesnėse inkarnacijose įgytų dvasinių sugebėjimų visuma, kurią apibūdina budistinis terminas *pratibhā* (sąmonės aiškumas), padeda menininkui

pajungti vaizduotės galią kuriant prasmingą meno kūrinį. Bhamahos tezė, kad poezija yra tikslingas žodžių formos ir prasmės junginys, atsirandantis dėl sąmonės nušvitimo, taip pat mokymas apie du poetinės kalbos sudėtinius komponentus – *formalųjį* (išorinį) ir *turinį* (prasmę) tapo vėlesnių poetikos koncepcijų atsparos tašku. Pradedant Bhamahos traktatu *Poetiniai pagražinimai*, sanskrito poetikos raida dėl šio mąstytojo idėjų įtaigumo ilgam sutampa su mokymu apie alamkaras, o poetikos traktatai įgauna *alamkarašastrų* pavadinimą. Bhamahos traktato struktūra ir pagrindinių tezių plėtojimo metodai tolesnėje indų estetikoje tarsi programuoja polemisko scholastinio mąstymo ir pagrindinių pagražinimų problemų gvildinimo principus.

DANDINAS APIE POETINĖS KALBOS YPATUMUS

Bhamahos iškeltas mokymo apie pagražinimus idėjas toliau savitai plėtoja Dandinas, kurio gyvenimo laikas datuojamas nuo VI iki VIII a., tačiau tikriausiai jo kūrybingiausi gyvenimo metai skleidėsi VII a. 2 pusėje. Tai viena ryškiausių, labiausiai išsilavinusių savo epochos asmenybių. Gyvendamas daugiausiai pietų Indijoje ir lankydamasis įvairiuose kultūros centruose, jis, įgijęs įvairiapusį išsilavinimą, buvo gerai susipažinęs su budizmo, džainizmo, brahmanizmo idėjomis, įvairių menų laimėjimais. Iš prologo traktatui *Avantisundarikathā* sužinome kai kuriuos paties autoriaus pateiktus biografinius duomenis. Tekste teigiama, kad Dandino šeima buvo kilusi iš garbingos brahmanų giminės Gudžerate, iš kur vėliau persikėlė gyventi į galingos pietinės

Indijos Palavų dinastijos valdomą miestą Kanči. Čia valdovų rūmuose, išskyrus suiručių laikotarpio klajonių po šalių metus, jis praleido didžiąją gyvenimo dalį. Indų kultūros istorijoje Dandinas iškyla ne tik kaip sanskrito grožinės literatūros korifėjus, puikus žodžio meistras, tačiau ir įtakingas estetikas. „Dandinas, – nurodo jo kūrybos tyrinėtojas K. Ratnamas, – yra originalesnis nei Bhamaha. Kaip ir Bhamaha, jis vertina *vakrokti* išraiškingą kalbą, pastebi, kad visos alamkaros kyla iš noro apibrėžti kažką neįprasta. Tam, kad šis noras peržengtų žmogaus psichikos ribas, jis pasitelkia hiperbolę. Dandino nuomone, alamkaros yra tokios poezijos meninės išraiškos priemonės, kurios suteikia jai grožį, o estetinės nuotaikos (*rasa*) sąlygoja poezijos subtilumą“⁹.

Dandinui priskiriami trys estetiniai traktatai: *Daśakumāracarita*, *Avantisundarikathā* ir *Kāvyaadarśa*, iš kurių neabejotinai brandžiausias ir įtakingiausias yra pastarasis. Alamkarikų mokyklos tradicijas įtvirtinantis eiliuotas poetikos traktatas *Kavjadarśa* (*Poezijos veidrodis*). Jį sudaro trys dalys: pirmoje dalyje *Apie stilių* aptariami poetinio meno ypatumai ir meninio stiliaus problemos. Antroje, ilgiausioje, *Apie prasminius pagražinimus* skirtingos apimties poskyriuose su daugiau ar mažiau konkrečių pavyzdžių pedantiškai aptiriamos 39 pagražinimų savybės ir skiriamieji bruožai. Trečioje dalyje *Apie garsinius pagražinimus ir trūkumus* apibūdinami konkretūs garsiniai pagražinimai ir trūkumai.

Dandino traktate, kaip ir daugelio alamkarikų mokyklos šalininkų tekstų, pagrindinis dėmesys sutelkiamas į išsamų ir įvairiapusišką daugybės poetinių pagražinimų apibūdinimą, jų klasifikavimą remiantis įvairiais pavyzdžiais, kuriuos išmoningai pateikia teksto autorius. Be poetinių figūrų, į jo dėmesio lauką pakliūva ir daugybė kitų pamatinių tradicinės indų estetikos problemų: poezijos meno prigimties, uždavinių, formų, stilių, meninės kūrybos privalumų, trūkumų, estetinių emocijų, gelminės paslėptos poetinio kūrinio prasmės ir kita. Tačiau prie Vakarų estetikos tradicijos tekstų įpratusį skaitytoją šiame traktate glumina potraukis itin pedantiškam gausybės (net 39) pagražinimų aprašinėjimui. Reikia pastebėti, kad autorius laisvai traktuoja pasirinktą tyrinėjimo objektą, vienu poetinių figūrų apibūdinimui skiria daug dėmesio, kitas aptaria epizodiškai. Toks požiūris tikriausiai siejasi su paties autoriaus gar-

sus literatūros meistro praktiniais įgūdžiais ir prioritetais poetikos srityje.

Traktatas prasideda vėliau tradiciniu tapusiu poeziją, menus ir mokslus globojančios kalbos deivės Sarasvati pagarbinimu, kuri hinduistinėje mitologijoje vaizduojama kaip dievo kūrėjo Brahmos žmona. Ši apeliacija į aukščiausio hinduistinio dievų panteono dievo antrąją pusę liudija pirmiausia apie hinduizmo įsigalėjimą traktato sukūrimo vietovėje, kita vertus, ir apie aukštą poetinio meno ir jo teorijos statusą tradicinėje hinduizmo religijoje išpažįstančioje indų visuomenėje.

Apeliuodamas į ankstesnės poetikos tradicijos ir Bhamahos idėjas, Dandinas šiame traktate gvildena daug tradicinių indų estetikos problemų. Po poeziją globojančios deivės Sarasvati pagarbinimo jis pereina prie Kalbos ir su ja tiesiogiai susijusio Žodžio pasaulį kuriančios galios šlovinimo. „Remdamasis ankstesniais mokymais, išstudijavęs kūrinius [poetų], aš – kiek leidžia mano jėgos, – rašo jis, – pereinu prie poezijos savybių tyrinėjimo. Čia, šiame pasaulyje visi žmonių darbai amžiais yra nulemti Kalbos, kurios taisyklės nustatė išminčiai. Visas šis tridalis pasaulis pasinertų į aklą tamsą, jei nešvytėtų šviesa, vadinama Žodžiu¹⁰“.

Jau pirmajame traktato skyriuje *Apie stilius* jis retoriškai kelia klausimą: „Ar gali žmogus, nepažįstantis poezijos dėsnių, išskirti joje privalumus ir trūkumus? Iš kur aklame žmoguje gali atsirasti spalvų pažinimo gebėjimas“¹¹. Apeliuodamas į praeities autoritetus ir išminčius jis teigia, kad pastarieji, kalbėdami apie poetinio meno esmę, išskyrė jame „kūną“ ir „pagražinimus“. Kūnas čia apibūdinamas kaip žodžių, kuriems suteikiama norima prasmė, seka. „Jis [kūnas]

būna trijų rūšių: proza, eilės ir mišri [kalba]. Eilės sudaro keturi puseiliai [kiekviename posme] ir eilės būna dviejų rūšių: skaičiuojančios skiemenis ir metrus. Viską aprėpiantį eiliavimo esmės suvokimą suteikia metrikos taisyklės. Jų žinojimas – tarsi laivas tiems, kurie nori perplaukti bekraštį poezijos vandenyną¹².

Apeliuodamas į poezijos žinovų mintis Dandinas išskiria kalbinės saviraiškos požiūriu keturias skirtingomis kalbomis kuriamas poezijos formas: sanskritu, prakritais, apabhraṅṣe ir mišrias. „Iš tikrųjų, – patetiškai prabyla jis, – sanskritas yra dieviška kalba išpuoselėtas didžiųjų išminčių. Prakritai susideda iš kelių [kalbinių] sluoksnių: paklusnių ir panašių sanskritui ir vietinio...“¹³.

Poetinių žanrų įvairovėje Dandinas skiria „atskirus posmus“, „eilės iš kelių posmų“, „posmų rinkinius“, „vieno metro poemą“ ir visas šias eiliavimo formas jungiančias „poemas iš [daugelio] dainų“. Pastaroji poetinio meno forma, traktato autoriaus nuomone, visuomet remiasi senoviniais ir kitais pasakojimais, ji padeda įgyvendinti 4 gyvenimo tikslus, o jos herojus yra protingas ir išsiskiria aukšta dvasia. Svarbiu poetinio meno elementu čia skelbiami pagražinimai, kurie gali sietis su pačiais įvairiausiai realiai gyvuojančiais žmogų supančio pasaulio objektais ir reiškiniiais. Tai gali būti pagražinimai, apibūdinantys miestas, jūras, kalnus, metų laikus, mėnulio ir saulės patekėjimus, linksmybes parkuose, vandens platybėse, meilės pasimatymus ir išsiskyrimus bei kiti aprašymai, persmelkti *rasa* ir jausmais. Tačiau poetinės kūrybos ištakas Dandinas sieja ne tik su realiais žmogų supančio pasau-

lio reiškiniiais, bet prabyla ir apie vaizduotės bei poetinės išmonės svarbą. „Negalima smerkti, – sako jis, – ir tuos [kūrinio] ypatumus, kuriuos gimdo poetinė vaizduotė. Kodėl savimi pasitinkintis poetas, siekdamas savo tikslo, negali remtis [savomis] priemonėmis“¹⁴.

Gvildendamas poetikos problemas poetinio meno komponentus *žodį* ir *prasmę* Dandinas suvienija į sintetinę poezijos „kūno“ (*śarīra*) sąvoką. Jis, kaip ir Bhamaha, siedamas meno kūrinio esmę su poetiniais pagražinimais, papildoma pirmtako teoriją *formos* ir *prasmės* priva-lumų kategorijomis. Dandinas taipogi gvildena meninės kūrybos subjekto ir kūrybos proceso problemas. Svarbiausiomis meninės kūrybos prielaidomis jis laiko įgimtą vaizduotę, visapusišką išsilavinimą ir nuolatinį įgūdžių tobulinimą. Vaizduotė čia aiškinama kaip svarbus menininko kūrybinio potencialo elementas, kuris padeda savo jėgomis pasitinkinčiam poetui įgyvendinti užsibrėžtus tikslus.¹⁵ Dandino įsitikinimu, mokslingumas ir nuolatinėmis pratybomis įgyti įgūdžiai gali kompensuoti talento trūkumus. Jis kviečia menininkus įdėmiai studijuoti mokslus, ypač gramatiką, padedančią atskirti poetinės kalbos privalumus nuo trūkumų, ugdyti stiliaus aiškumą ir išraiškumą.

Dandino koncepcijoje poetinių priva-lumų kategorija pajungiamą universalesnei poetinės kalbos stiliaus kategorijai. Pastaroji tampa svarbiausia tikrojo meno kūrinio gimimo prielaida, kadangi, remiantis griežtais stiliaus principais, visi sudėtiniai kūrinio komponentai įtraukiami į nedalomą visumą. Visą individualių meninių manierų aibę Dandinas suveda į du pagrindinius stilius: pietinei šalies

daliai būdingą *vidarbhišką*, pasižyminti aiškumu, paprastumu, saikingumu, ir šiaurinei – *gaudišką* – manieringą, impozantišką, kupiną miglotos prasmės.

Antroje traktato dalyje aptariami šių stilių privalumai. Jau šios dalies pradžioje Dandinas pereina prie išsamaus prasminių poetinių pagražinimų aptarimo. „Kokybės, suteikiančios poezijai grožį, – teigia jis, – vadinamos „pagražinimais“. Apie juos ginčijasi iki šiol. Kas gali išsamiai juos aprašyti?“¹⁶. Mėgindamas įgyvendinti šį uždavinį jis atsižvelgia į prasminius poetinių figūrų aspektus ir įveda į indų estetikos tradiciją skirtingas klasifikacines sistemas: skirsto pagražinimus į besiremiančius natūraliu aprašinėjimu, palyginimu, tapatinimu, pakartojimu, priešgyniavimu, patvirtinimu, išskyrimu, išryškinimu, glaustu aprašymu, subtilumu, netiesioginiu išsakymu, išraiškingu ir panašiai. Nenorėdami išsiplėsti trumpai apibūdinsime tik tris paskutiniuosius, kadangi jie geriau nei kiti iliustruoja Dandino mąstysenos lankstumą ir rafinuotą estetinių kokybių jausmą.

Jo plėtojamos subtilumo, netiesioginio išsakymo ir išraiškungumo teorijos artimos atskiriems vėliau Anandavardhanos teoriškai pagrįstai *dhvani*, t.y. užslėptos meno kūrinio esmės teorijai. Subtilumu jis vadina tokią poetinę figūrą, kuriai būdingas rafinuotas prasmės perteikimas pasitelkiant gestų ir mimikos išraiškos galimybes. Norėdamas paaikškinti savo požiūrį, Dandinas pasitelkia moters pavyzdį. Žvelgdama į mylimąjį, kuris kitų žmonių apsuptyje nesiryžta paklausti: „Kada galėsime susitikti?“ – moteris suspaudžia rankose laikomo lotoso žiedo lapelius ir šiuo gestu subtiliai užsimena apie naktinį pasimatymą.

„Čia, – aiškina Dandinas, – kalbama apie ilgesingą meilės troškimą, kuris, nors ir neišsakomas tiesiogiai, tačiau išreikštas subtiliu būdu“¹⁷. Su šia subtilaus išsakymo figūra glaudžiai siejasi ir netiesioginis išsakymas, kuriam taipogi būdingas ypatingas prasmės išsakymo rafinuotumas. Netiesioginiu išsakymu traktato autorius vadina tokį paslėptos prasmės meninio išsakymo būdą, kai kūrėjas tiesiogiai neatskleisdamas tai, ką nori pasakyti, pasitelkia ko nors kito aprašymą. Kaip vaizdingą savo minties pavyzdį jis pateikia šia siužetinę liniją: „Štai gegutė drasko žiedus mango medyje, – taria viena iš dviejų moterų, – Nueisiu ir ją praginsiu. O jūs likite čia, kiek jums norisi“¹⁸. Tokią pasitraukimo priežastį panaudoja moteris, nenorėdama trukdyti draugės pasimatymui, palikdama ją kartu su mylimuoju susitikimo vietoje.

Trečioje traktato dalyje autorius aptaria trūkumus, papunkčiui aiškindamasis jų pasekmes poeto kūrybai ir ragindamas jų vengti. Tarp poetinių kūrinių kokybei kenkiančių trūkumų pirmiausia pakliūva poetinės kalbos beprasmiškumas, neatitikimas, tuščiažodžiavimas, neapibrėžtumas, nenuoseklumas, žodžių netikslumas, cezūros neprisilaikymas, metro iškraipymas, ryšių [žodžių] pažeidimas, klaidos apibūdinant vaizduojamų įvykių vietą, laiką, žmogišką patirtį, dėstymo logiką. Daugiau ar mažiau detalai aptardamas minėtų trūkumų konkrečius pavyzdžius Dandinas nesureikšmina trūkumų svarbos ir teigia, kad kartais netikslumai, jei jie išmoningai panaudojami poeto, „nustoja būti trūkumu ir virsta privalumu“¹⁹. Savo traktatą jis užbaigia pakilia gaida, teigdamas, kad tie, kurie praturtino savo protą traktate

išsakytais nurodymais, paaiškinančiais, kas yra gera ir bloga [poezijoje], įsisavinę poetinės kalbos subtilybes, gali džiaugtis ja ir pasiekti šlovę. Reziumuojant atliktą Dandino estetinės doktrinos analizę galime teigti, kad tai buvo vienas

reikšmingiausių sanskrito poetinės tradicijos atstovų, kurio brandžiausiame teoriniame veikale *Poezijos veidrodis* išsamiai atsiskleidė jo puikus poetinio meno subtilybių pažinimas, išvalgų taiklumas, gelmė ir sintetinio mąstymo galia.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Hermann Jacobi. Über Begriff und Wesen der poetischen Figuren in der indischen Poetik. // *Nachrichten... zu Gottingen Phil.-hist. Kl.*, 1908, S. 1385.
- ² S. K. De. *Studies in the History of Sanskrit Poetics*. Vol. 1. – London, 1923, p. 33–34.
- ³ Bhamaha. *Kavyalankara of Bhamaha*. Edited with English translation and notes by P. V. Naganatha Sastry. – Delhi, 1970, V. 69.
- ⁴ Ten pat, I. 3.
- ⁵ Ten pat, I. 2.
- ⁶ Ten pat, I. 35.
- ⁷ Ten pat, I. 13.
- ⁸ Ten pat, I. 5.

- ⁹ K. Ratnam, 1983, p. 20.
- ¹⁰ Дандин. Зеркало поэзии („Кавьядарша“). // *Восточная поэтика. Тексты, исследования, комментарии*. – Москва, 1996, I. 2–4.
- ¹¹ Ten pat, I. 8.
- ¹² Ten pat, I. 11–12.
- ¹³ Ten pat, I. 33.
- ¹⁴ Ten pat, I. 30.
- ¹⁵ Ten pat, I. 31.
- ¹⁶ Ten pat, II. 1.
- ¹⁷ Ten pat, II. 264.
- ¹⁸ Ten pat, II. 296.
- ¹⁹ Ten pat, III. 179.